

Vladimir Nabokov

Jelek és jelképek

1

Annyi év után most negyedszer kerültek szembe azzal a problémával, hogy mit is adjanak annak a fiatal férfinak ajándékba, aki elméjében kigyógyíthatatlanul háborodott volt. Vágyai nem voltak. Az ember készítette tárgyak számára vagy a pokol melegágyát jelentették — rosszindulatú élénkségtől remegve, melynek érzékelésére egyedül csak ő volt képes — , vagy azt az egyfajta vaskos kényelmet, mely elvont világa számára haszontalan volt. Miután szülei számos dolgot elvetettek, mint amelyek megsebezhetik vagy megrémíthetik fiukat (bármely egyszerű használati cikk tabunak számított például), ízléses, de ártalmatlan apróságot választottak: egy kosarat, melyben tíz apró korsó különféle gyümölcskocsonya volt.

Fiuk születésekor már jóideje házasságban éltek; eltelt húsz év, és mostanra megöregedtek. Anyja szürkésbarna haja mindenesetre teljesen megőszült. Olcsó, fekete ruhákat viselt. A magakorabeli nőktől, például közvetlen szomszédjuktól, Mrs. Soltól eltérően, aki az arcát teljesen rózsza- és mályvaszínűre festette, és akinek a kalapját patakparton nyíló vadvirágok díszítették, ő meztelen, fehér arcát fordította a hibákat kutató tavaszi fény felé. Férje, aki az óhazában sikeres üzletembernek volt mondható, most teljesen bátyjától, Isaactól függött, egy igazi amerikaitól, aki már csaknem negyven éve az újvilágban élt. De vele csak ritkán találkoztak, és maguk között a "Herceg" becenevet adták neki.

Azon a pénteken minden balul ütött ki. A földalatti nem kapott éltető áramot két állomás között, és negyed órán át az ember csak saját kötelességtudó szívének dobogását és az újságok zörgését hallgathatta. A busz, amelyre át kellett szállniuk, sokáig váratott magára, és mikor végre megjött, nagyszájú középiskolásokkal volt tömve.

Sűrű eső esett, miközben a szanatóriumhoz vezető, barna ösvényen sétáltak fölfelé. Ott ismét várni kényszerültek; és ahelyett, hogy fiuk — mint rendszeren — szobájába csoszogott volna (pattanásoktól foltos, elnyűtt arccal, rosszul borotváltan, mogorván és zavarodottan), egy nővér jelent meg — akit látásból ugyan ismertek, de soha nem foglalkoztak vele — , és élénk színekkel ecsetelve előadta, hogyan próbálta fiuk ismét kioltani életét. Elmondta, hogy már nincs semmi baja, de egy látogatás felizgathatja. Az intézet komoly munkaerőhiánnyal küszködött, s így a dolgok gyakran elkallódtak vagy elkeveredtek. A szülők ezért úgy döntöttek, nem hagyják az ajándékot az irodában, majd elhozzák inkább legközelebb.

Az asszony megvárta, amíg férje kinyitotta az esernyőjét, csak akkor karolt bele. A férfi különös, rezgő hangon köszörülte meg a torkát, ahogy akkor szokta, amikor ideges. Az utca másik oldalán álló buszmegállóhoz érve a férfi összecuska az esernyőt. Néhány méterrel távolabb, egy hajladozó fa alatt, melynek leveleiről csöpögött az esővíz, egy apró, félholt, tollatlan madár tehetetlenül rángatózott egy tócsában.

A földalattihoz vezető hosszú úton a szülők egyetlen szót se váltottak; és az asszony mindig, amikor férje kezére pillantott (kidagadt erek, barnán pöttyözött bőr), amely az ernyőt szorította és rángatta, könnyek fojtogató szorítását érezte. Mikor körülnézett, hogy megpróbálja figyelmét valami másra terelni, megrendültséget érzett, részvét és csodálkozás elegyét: az egyik utas, egy sötét hajú lány, aki piszkos körmét a lábán pirosra festette, egy idősebb nő vállán pityergett. Kire is emlékeztette ez a nő? Rebecca Boriszovnára, akinek a lánya egy Szolovejcsikhez ment hozzá — Minszkben, évekkel azelőtt.

Az a mód, ahogy fiuk a legutóbbi alkalommal megpróbálta kioltani az életét — a doktor szavaival élve — a leleményesség remekműve volt; sikerült is volna neki, hacsak az egyik irigykedő betegtársa nem hiszi azt, hogy repülni tanul — és meg nem állítja. Valójában egy lyukat akart kiszakítani a világból, és azon keresztül elmenekülni.

Képzeltései rendszere megjelent egy tudományos, havi szaklapban, de szülei még jóval a cikk megjelenése előtt kibogozták értelmét. "Referenciális mánia", ahogy Herman Brink nevezte. Ezekben az igen ritkán előforduló esetekben a beteg azt képzei, hogy minden, ami körülötte történik, személyiségére és egzisztenciájára vonatkozó leplezett referenciával bír. A ténylegesen létező embereket kirekeszti az összeesküvésből — mivel sokkal intelligensebbnek képzei magát másoknál. Rendkívüli képessége árnyékként követi mindenhová. A fönről figyelő, égen úszó felhők — lassú jelek segítségével — órá vonatkozó, hihetetlenül részletes adatokat közölnek egymással. A legtitkosabb gondolatait alkonykor beszél meg, karjelekkel, a sötétben gesztikuláló fák segítségével. A kavicsok, a foltok, az árnyékok mozgása mind mintákat formál, melyek — valamilyen szörnyű módon — üzenetké állnak össze, melyeket fel kell tartóztatnia. Minden rejtjeles üzenet, és minden üzenetnek a témája ő. Néhányuk tárgyilagos megfigyelő, mint például az üvegfelületek és a nyugodt felszínű tócsák; mások, mint például a kirakatokban lévő kabátok, előítéletes szemtanúk, a szívük mélyén legszívesebben meglincselnék; ismét mások (folyóvizek, viharok) az örültségig hisztérikusak, torz véleményük van róla, és groteszkül félreértelmezik tetteit. Mindig résen kell lennie, és élete minden percét a dolgok hullámszásának dekódolására kell fordítania. Még a kilélegzett levegőt is indeksszel látják el, és iktatják. Ha az általa kiváltott érdeklődés csupán a közvetlen környezetére korlátozódna — de fájdalom, nem így van! A távolsággal csak növekszik a tomboló botrány zuhataga, bőségben és mennyiségben. Vértestecskéinek körvonalai, milliósorosra felnagyítva, hatalmas síkságok felett suhannak; és még távolabb, elviselhetetlen szilárdságú és magasságú, óriási hegyek gránitban és sóhajtozó fenyőkkel összegzik léte végső igazságát.

Mikor feljöttek a földalattiból, a dübörgést és a kellemetlen szagot maguk mögött hagyva, a nap utolsó fénysugarai már elkeveredtek az utca fényeivel. Az asszony halat akart venni vacsorára, így a gyümölcskocsonyás tálat rábízta a férjére, mondván hogy, menjen haza. A férfi már a harmadik lépcsőforulónál járt, amikor eszébe jutott, hogy a kulcs a feleségénél maradt.

Csendben leült a lépcsőre, és csendben kelt fel, mikor — úgy tíz perc múlva — megérkezett az asszony, nehezen vánszorogva felfelé, fejét csóválva férje ostobaságán. Amint beléptek kétszobás lakásuk ajtaján, a férfi a tükörhöz sietett. Hüvelykujjaival szét húzta szája sarkait, szörnyű, álarcszerű grimasszal kivette szájából az új, reménytelenül kényelmetlen műfogsort, és leválasztotta róla a hozzáragadt nyálkát. Miközben felesége megterített, orosznyelvű hírlapját olvasta. Még akkor is olvasott, amikor hozzálátott, hogy elfogyassza a színtelen ételmet, mely nem igényelt rágást. A felesége jól ismerte hangulatait, így ő is hallgatott.

Mikor lefeküdt, az asszony a nappaliban maradt egy fényképalbummal és elpiszkolódott kártyáival. Kint a keskeny udvaron esőcseppek kopogtak az ütött—kopott szemetesládákon, néhány ablak szelíden világított. Az egyik ablak mögött bevetetlen ágyon egy fekete nadrágos férfi feküdt, ingujja könyökig felgyűrve. Az asszony lehúzta a redőnyt, a fényképeket nézegette. A fia csecsemő korában meglepettebbnek látszott mint a legtöbb csecsemő. Az album egyik tartójából egy német cseléd lány és kövérkés arcú vőlegényének képe esett ki, azé a cselédé, aki még Lipcsében dolgozott náluk. Minszk, a forradalom, Lipcse, Berlin, Lipcse, egy dülöngélő ház homlokzata egy élettelen képen. Négyévesen egy parkban: kedvetlen, félénk, homloka összeráncolva, elfordul egy kíváncsiskodó mókustól, mint ahogy bármilyen idegentől is elfordult volna. Róza néni, egy fontoskodó, feszes modorú, de vad tekintetű idős hölgy, aki rossz hírekkel teli (csődök, vasúti katasztrófák, rákos növekedések) világban élt — mígnem a németek a halálnak adták, az összes emberrel együtt, akikért aggódott. Hatévesen — azaz mikor gyönyörű madarakat rajzolt emberi kezekkel és lábakkal, és mikor álmatlanságtól szenvedett akár egy felnőtt. Az unokafivére, aki most híres sakkozó. Ismét ő, úgy nyolcéves korában, már nehéz megérteni, mit mond, fél a tapétától a folyosón, és fél egy képtől, melyet egy évkönyvben látott, és egy idilli tájat ábrázolt: sziklák a domboldalon, egy öreg, kopasz fa egyik ágán lógó kocsikerék. Tízévesen: abban az évben, mikor elhagyták Európát. A szégyen, a sajnálat, a megalázó nehézségek, a csúf, gonosz, visszamaradott gyerekek, akikkel együtt volt abban a speciális iskolában. És elkövetkezett életének az az időszaka — mely egy tüdőgyulladás utáni lábadozással esett egybe —, mikor azok a kis szorongások, melyeket szülei rendületlenül egy csodálatos képességekkel megáldott gyermek excentricitásának tekintettek, megerősödtek, úgy mintha egymásra épülő

látomások sűrű szövevényei lettek volna, és ő maga a normális elme számára teljesen elérhetetlenné vált.

Ez, és még sok más, ismerte el az asszony — mert végül is az élet nem jelent mást, mint egyik öröm elvesztésébe való beletörődést a másik után, és az ő esetében még öröm se volt — a fejlődés puszta lehetősége se. A fájdalom végetnemérő hullámaira gondolt, melyeket — ki tudja, miért — neki és férjének el kellett viselnie; a láthatatlan óriásokra, akik valamely elképzelhetetlen módon kínozzák fiát; a világban lévő gyöngédség megszámlálhatatlanságára; annak a sorsnak a gyöngédségére, melyet széztúzott, elpazarolt vagy örültséggé alakított át; a gyermekekre, akikkel nem törődik senki, akik egy szoba sőpretnen sarkában magukban dűnnyögnek; a csodaszép gyomra, mely el nem bújhat a földműves elől, és reménytelenül néznie kell majomszerű görnyedtének árnyát, amint szakadt virágokat hagy el, mikor a hatalmas éj közelít.

3

Éjfél volt, mikor az asszony férje nyögését hallotta a nappaliból. A férfi abban a pillanatban betámolygott, hálóingén az asztrahánprém gallérú felöltő, melyet sokkal jobban kedvelt ízléses, kék fürdőköpenyénél.

— Nem tudok elaludni — kiabálta.

— Miért, — kérdezte az asszony — miért nem tudsz elaludni? Hisz olyan fáradt voltál.

— Nem tudok elaludni, mert haldoklom — mondta, és a díványra feküdt.

— A gyomroddal van baj? Akarod, hogy elhívjam Szolov doktort?

— A doktort ne, a doktort, azt ne, — nyögte — a fene vigye el a doktorokat! Gyorsan ki kell venni onnan. Máskülönben mi leszünk a felelősek. A felelősek! — ismételte, és ülő helyzetbe tornázta magát, mindkét lábával a földön, összeszorított ököllel ütötte a homlokát.

— Rendben, — mondta az asszony nyugodtan — holnap reggel haza hozzuk.

— Teát szeretnék inni — mondta a férje, és visszavonult a fürdőszobába.

Nehezen lehajolt, felvett néhány kártyalapot és egy-két fényképet, melyek a díványról a padlóra csúsztak: kőr buborék, pikk kilences, pikk ász. Elsa és az állatias gavallérja.

A férfi jókedvűen tért vissza, és hangosan azt mondta:

— Mindent kigondoltam. Övé lesz a hálószoba. Egyikünk mellette tölti az éjszaka egy részét, a másikunk pedig ezen a díványon alszik majd. Felváltva. Hetente legálább kétszer megnézetjük orvossal. Nem számít, mit szól majd hozzá a Herceg. Nem is lesz sok mondanivalója, mert így olcsóbb lesz neki.

